

Кравчук О. М. Політика чехословацького уряду в галузі освіти на Закарпатті (1919-1929 рр.). // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Вінниця, 2003. Вип. 1. С. 58-60.

О. М. КРАВЧУК

ПОЛІТИКА ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО УРЯДУ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ НА ЗАКАРПАТТІ (1919-1929 рр.)

Складовою частиною національної політики Чехословаччини був розвиток освіти в Закарпатті, що мало офіційну назву Підкарпатська Русь. Увага уряду до питань шкільництва обумовлювалась як демократичними переконаннями керівництва республіки про право всіх етнічних груп навчатись у своїх національних школах, так і практичною потребою. Перепис населення 1921 р. підтвердив наявність значних диспропорцій в рівні освіченості громадян у регіонах держави. Найвищий її рівень був в чеських землях (96,72 %), найнижчий - в Закарпатті: з 606 568 осіб населення краю вміли читати і писати 48,21 %, а серед українців - 32,13 %. Складність освітньої ситуації полягала і в тому, що у регіоні, де українське населення становило 62,7 %, в кінці 1918 р. з 517 початкових, 9 горожанських (неповні середні навчальні заклади) і 6 середніх шкіл українських майже не було, за винятком 34 змішаних угорсько-українських церковних шкіл. Катастрофічне становище було і з забезпеченням навчальних закладів педагогічними кадрами: у 1919 р. майже половину вчителів було звільнено як противників чехословацької влади.¹

Отже, новій державі необхідно було реформувати шкільну систему в цьому регіоні. Оскільки політику в галузі культури у краї передбачалось передати у відання місцевих автономних органів влади, офіційна Прага не розробляла спеціальної державної національно-культурної програми. Однак через зволікання з введенням автономії в регіоні, розвиток освіти в ньому здійснювався в контексті загальнодержавної політики щодо національних меншин.

Серед головних напрямків діяльності уряду в галузі розвитку освіти в Закарпатті слід відзначити мовну політику, розширення шкільної мережі, підготовку нових педагогічних кадрів, позашкільні культурно - освітні заходи.

Вже в першому нормативному акті, який регулював статус Підкарпатської Русі в складі ЧСР, і був розроблений за участю президента Т.Г.Масарика – «Генеральному статуті про організацію та адміністрацію Підкарпатської Русі...» від 20 жовтня 1919 р., відзначалось, що в школах народна мова буде мовою навчання. Для вирішення питання яка саме мова повинна стати навчальною в регіоні – російська, українська чи місцеве наріччя, міністерство освіти скликало в Празі 3 грудня 1919 р. нараду мовознавців – членів Чеської Академії наук і мистецтв. Учасники наради встановили, що «місцеве русинське наріччя Карпатської Русі... є, безумовно, наріччя» українське і тому літературною мовою місцевого населення слід визнати українську мову. Цей висновок про український характер мови і населення регіону, мав позитивне значення для духовного розвитку краю, стимулював просвітницьку діяльність ще нечисленних прихильників українофільської орієнтації. Український напрямок культурного розвитку краю, підтриманий такими керівниками місцевих органів влади на початку 20-х рр., як Я. Брейха та Й. Пешек, досяг значних успіхів.²

Загалом, враховуючи багатонаціональний склад населення регіону (62,7 % - українці, 17,03 % - угорці, 13,35 % - євреї, 3,29 % - чехи і словаки, 1,74 %- німці), уряд здійснював відкриття шкіл для дітей всіх національностей. Поступово національний характер навчальних закладів був у значній мірі відновлений. Наприклад, якщо у 1920 р. з 475 початкових шкіл було 321 з українською мовою навчання (в 1921 р. вже з 530 шкіл 67,4 % (357) були українськими), 22 - з чеською мовою навчання, 83 - угорською, 7 - німецькою, 4 - румунською, 38 - з двома мовами викладання, то в 1929 р. з 663 шкіл, 375 було українських, 149 - чеських, 100 - угорських, 13 - німецьких, 3 - румунських, 3 - єврейських, в 29 – діяли паралельні класи з різними мовами навчання.³ Крім того, варто навести динаміку зростання національних

середніх шкіл. З угорських в українські 1919 р. були реорганізовані 3 гімназії і 3 вчительські семінарії, при яких, однак, були збережені паралельні угорські класи. Відкрилось також 7 українських горожанських шкіл (77,7 % від їх загальної кількості). В 1919/20 н. р. функціонувало 6 українських і 3 угорських середніх навчальних заклади, а в 1929/30 н. р. - 7 українських, 4 чеських, 1 угорська і 1 єврейська. В 1929 р. діяли також спеціальні школи: 2 торговельні в Ужгороді і Мукачеві, 1 спецшкола керамічної справи в Ужгороді та 5 спеціальних шкіл сільськогосподарського профілю, торгівельна академія в Мукачеві, деревообробна спецшкола в с. Ясеня, торгівельна школа з українською і чеською мовами навчання, коворобна і торгова спецшколи. Крім того, в Ужгороді працювала греко-католицька семінарія та греко-католицька школа. Тоді ж діяло 18 горожанських шкіл (4 українських, 2 чеських, 13 - змішаних).⁴

Про активність освітньої політики уряду в краї свідчить і той факт, що за 1919-1929 рр. для полагодження, розширення старих шкіл і спорудження нових було виділено понад 41 млн. крон. Загалом, уряд ЧСР у розвиток зазначеного регіону вкладав більше коштів, ніж вилучав з нього. Так, в 1919 - 1933 рр. державні інвестиції на розбудову краю склали 1,6 млрд. крон. Водночас, податкова система Підкарпатської Русі давала щорічно до державної казни біля 800 тис. крон.⁵

Завдяки діяльності вчительських семінарій в краї поступово збільшувалась чисельність педагогічних кадрів у школах: з 1000 осіб (1920 р.) до 2362 (1931 р.).

Серед заходів освітньої політики слід також відзначити прийняття 13 липня 1922 р. Малого шкільного закону, який запроваджував обов'язкове 8 річне навчання в усій Чехословаччині. Цим було фактично завершено реорганізацію початкової школи.

В 1919 - 1931 рр. чехословацька влада здійснила важливі заходи в галузі позашкільної освіти в регіоні: організовано 1473 курси для дорослих неписьменних (на цих курсах училося 64 700 осіб), засновано 348 народних читалень, 413 громадських бібліотек, утворено 100 музичних гуртків 28 народних оркестрів.⁶

Водночас, розвиток освіти ускладнювався рядом факторів. Уряд ЧСР зволював з наданням Підкарпатській Русі автономії, в межах якої створювались би кращі умови для культурного життя. Заважала нормальному розвитку культури і ситуація на ниві мовного питання. Крім того, в зв'язку з бурхливим зростанням шкіл, для них не вистачало приміщень, або ж вони були в незадовільному стані. Необхідна кількість шкіл була відкрита у регіоні лише в 1930-х рр. Необхідно відзначити і непропорційне щодо чисельності дітей чеської національності (біля 4 тис.) стрімке зростання чеських шкіл в регіоні: з 22 в 1920 р. до 155 в 1929 р. У 1932 р. міністр освіти І. Дерер визнав за нездорову шкільну політику насадження чеських шкіл.⁷

Незважаючи на всі складнощі та допущені прорахунки, в регіоні були створені широкі можливості для вільного розвитку освіти. Вагомі успіхи уряду в розвитку системи освіти регіону підтвердив перепис 1930 р. Так, в порівнянні з 1919 р. збільшився показник охоплення дітей шкільного віку навчанням - з 30 % до 79,5 %. Кількість неписьменних зменшилась з 50,2% до 27,4 %, тобто на 22,8 %. Проте рівень освіченості населення Підкарпатської Русі був значно меншим ніж в чеських землях, але більшим, ніж у ряді країн Центральної та Південної Європи: Румунії, Угорщині, Югославії. Перепис зафіксував помітний прогрес в збільшеності рівня освіти українців на території Підкарпатської Русі, зростання якої було не менше 24 %, а загальний її рівень - 56,1 %.⁸

Таким чином, завдяки активній політиці чехословацького уряду в галузі освіти на Підкарпатській Русі була створена сучасна мережа європейського рівня навчальних закладів, вирішено проблему реорганізації національної структури шкіл, що дозволило усунути найбільш важкі наслідки дискримінації українських закладів освіти. Вперше в історії народної школи було запроваджено обов'язкове 8-річне навчання. Успішна освітня політика стимулювала національно-культурний розвиток краю, відмінними рисами якого було духовне відродження та початок формування національної самосвідомості закарпатських українців.⁹

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гомоннай В. В., Росул В. В., Талапканич М. І. Школа та освіта Закарпаття. - Ужгород, 1997. – С. 20.; 2. Ванат. І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Книга перша (1918-1938). - Пряшів, 1979. - С. 320; Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині: Автореферат дис...д-ра іст. наук у формі наук. доповіді - К., 1997. – С. 82 - 84; 3. Гомоннай В. В., Росул В. В., Талапканич М. І. Названа праця. – С. 163, 168; 4. Кузьмин М. Н. Школа и образование в Чехословакии (конец XVIII – 30 гг. XX ст.). - М., 1971.-С. 221, 225; Небесник Н. М. На путях развития новой чехословацкой школы. - М., 1978. - С. 9; 5. Кухта М. І. Роль педагогічної преси Закарпаття 20-30-х років ХХ ст. в запровадженні української ідеї в шкільництві // Педагогіка і психологія. - 1998. - № 2.-С. 185; Віднянський С. В. Вказана праця.– С. 82 - 84; Нариси історії Закарпаття. Т. 2. (1918-1945). - Ужгород, 1995. - С. 448 – 454; 6. Сірополко С. Народна освіта на українських землях і в колоніях // Українська культура: Лекції за редакцією Д. Антоновича.-К.,1993.- С. 89.; 7. Там само. - С. 88.; 8. Кузьмин М. Н. Названа праця. - С. 243; 9. Там само. - С 210 - 211; Гомоннай В. В., Росул В. В., Талапканич М. І. Вказана праця. - С. 154; Худанич В. І. Міжвоєнний період в історії Закарпаття // Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура” (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.)- Ужгород, 1993.- С.543-544.